

Boekbesprekingen

Dijkhuizen, Laura & Henk Bakker (red.) (2017), *Typisch Evangelisch. Een stroming in perspectief*, Amsterdam: Ark Media, pp. 297, ISBN 9789033801228, € 27,95.

Een recensie schrijven over het boek 'Typisch Evangelisch' voor het tijdschrift *Religie & Samenleving* is niet zo vanzelfsprekend. Wat verwacht het lezerspubliek van dit tijdschrift te lezen over een geschiedschrijving van de Evangelische Beweging (hierna E.B.) in Nederland vanaf de Tweede Wereldoorlog? De eerste vraag is misschien wie de auteurs voor ogen hadden bij het schrijven van dit boek. Op de achterflap staan uitspraken als: "een breed boeiend overzicht van de geschiedenis", het is "een soort kroniek" en "voor insiders een feest van herkenning, voor buitenstaanders een toegankelijke kennismaking". Het heeft inderdaad voor 'ieder wat', een enorme variatie aan auteurs (theologen, voorgangers, leiders, mensen uit de praktijk) die over een grote verscheidenheid van thema's iets zeggen. Serieuze vragen over de ontwikkeling van de E.B. in haar diversiteit, een hele variatie aan evangelische organisaties met bijpassend fotomateriaal komen in een notendop voorbij en het geheel is gelardeerd met kleine stukjes over markante persoonlijkheden die het gezicht zijn geweest of nog zijn van de evangelischen in Nederland. Voor de insider heel herkenbaar maar door de beperktheid van bijna 300 bladzijden slechts een selectie uit het enorme aanbod over zestig jaar geschiedenis dat meestal ook aan bod komt op een 'hinkstap-sprong' wijze. Voor de insiders kan dit betekenen dat hun herinnering toch anders zijn en de voor hen belangrijke aspecten gemist worden. Voor de buitenstaanders van de eenentwintigste eeuw vraag ik mij af of ze niet het spoor bijster raken door de veelheid aan losse informatie waarbij ook nog het nodige evangelisch idioom voorbij komt.

Dit brengt mij weer bij de vraag wat ik moet schrijven voor dit tijdschrift. *Religie & Samenleving* gaat over "de bestudering van de veranderingen in religie en religieuze organisaties in de Europese samenleving van de laatste twee eeuwen en de rol van religie in de hedendaagse maatschappij". Als ik mij hiertoe beperk dan probeer ik een antwoord te geven op de vraag wat het boek te leveren heeft voor deze discussie.

De lijn van het boek wordt in de inleiding op p. 16 genoemd als een overzicht van de E.B. die begint als een tegenbeweging gericht op (protestantse) kerkelijke structuren en maatschappelijk verval. In de loop van de jaren wil deze beweging naast evangelisatie ook maatschappelijk relevant zijn waarbij ze in de jaren negentig salonfähig wordt maar dan ook weer nieuwe tegenbewegingen oproept. Het hele boek ademt het verhaal van de E.B. maar er is niet goed grip te krijgen op waar de E.B. voor staat. Het probleem van definiëring wordt ook genoemd en men komt dan uit bij kenmerken als "autoriteit van de Bijbel, het aanvaarden van Jezus als persoonlijke Verlosser, oproep tot persoonlijke bekering". Naast deze leerstellige kenmerken staat ook helder dat "iedere gelovige het Woord kan

uitleggen en van Jezus getuigen omdat God door zijn Geest tot iedereen spreekt” (p. 12, 13). “Je wordt geen christen door geboorte maar door geloof, persoonlijk geloof dan wel te verstaan” (p. 157), wat dan als een tegenbeweging tegenover de traditionele kerken gezien wordt. “God heeft geen kleinkinderen, alleen kinderen”, een veel geciteerde uitspraak van de bekende Corrie ten Boom (p. 17). Aan de andere kant zijn het vaak mensen uit de traditionele kerken die de E.B. organisaties ondersteunen en leiders daarvan kunnen zijn. Duidelijk een beweging die niet voldoet aan herkenbare aspecten van kerkgenootschappen maar waarbij ‘het feest van herkenning’ vooral ligt in de ontmoeting op conferenties en festivals zoals georganiseerd door de stichting Opwekking en door de Evangelische Omroep. Daarna gaat men weer “opgewekt naar huis” (p. 52). “Niet alleen weten, maar ook voelen. Daadwerkelijke veranderingen in het leven. Maar ook een diepe verootmoediging” (p. 20). In een dergelijke amorfe context is het moeilijk om kritische opmerkingen te maken over onjuistheden in de tekst, want wat is de meetlat voor een bundeling van deze zeer verschillende persoonlijke verhalen? Wat wel verscheidene keren genoemd wordt, is dat de E.B. de tijd mee had na WO II, het tijdperk van verandering en vernieuwing waarvoor ook de E.B. op een geestelijke manier wil staan. Daarmee wordt dan een verbinding gemaakt met de U.S.A. die als inspirator voor de E.B. wordt gezien. Vanuit de U.S.A. kwam een geestelijke bevrijding in de vorm van nieuwe liturgie van muziek en liederen (p. 14). Dit wordt ook gezien door het werk van de Amerikaanse organisatie Youth for Christ (o.a. Billy Graham) die stelde dat “de kerk in Nederland verlamd is door formeel fundamentalisme en dode orthodoxie. Soldaten die vechten om Europa uit de handen van de Duitsers te bevrijden willen terug naar Europa om haar het evangelie te brengen”. Dit viel dan samen met de bescherming tegen het communisme uit de Sovjet Unie (p. 201).

Het boek is opgedeeld in twee delen: het eerste gaat over het ‘ontstaan en ontwikkeling van de evangelische beweging’ en het tweede deel gaat over ‘thema’s uitgelicht’. Deze twee delen worden verbonden met een intermezzo waarin kunst en muziek aan de orde komen. Het opvallende bij het doorlezen van het boek is dat het eerste deel een andere sfeer oproept dan het tweede deel. Het eerste deel kun je lezen als een opsomming van de vele evangelische activiteiten en personen die daarin een rol speelden. Maar het is ook te lezen als een verzameling van ‘Bijbelverhalen’: het gaat niet goed met het land, en dan staan mensen op die tegen de stroom in blijven vasthouden wat centraal staat in hun geloof, en met succes veranderingen teweegbrengen. Dit kan inspirerend zijn maar de vraag is welke hermeneutiek pas je toe voor de context van vandaag? Het lijkt haast of de verhalen in Deel 1 vooral haar glans hadden in de vorige eeuw zonder nu te zeggen dat het een hagiografie is geworden. Er klinken wel waarschuwingen voor ‘institutionalisering’ en er is een verlangen naar nieuwe, frisse bewegingen. Deel 2 lijkt mij genuanceerder dan het eerste deel. Het geeft meer ruimte voor kritische vragen al zijn die meestal dan wel aangestuurd door de auteurs, wat ruimte geeft voor diversiteit. Deze auteurs kunnen

mensen zijn vanuit de evangelische kerken, groeperingen of vanuit de E.B.-organisaties die in veel gevallen gewoon lid zijn van een van de 'traditionele' protestantse kerken in Nederland. De verbindende tekst van het intermezzo tussen beide delen gaat over de E.B. en haar vormen van kunst en (vooral) muziek. Deze keuze is misschien ook de bevestiging dat de E.B. een beweging is die beperkt is in haar mogelijkheden en vooral inspirerend is in bestaande situaties. Daarmee verschilt ze van de internationale E.B. vanwege de specifieke Nederlandse context waarbij de traditionele kerken als negatief geduid werden maar wel het klankbord waren voor de ontwikkeling van de E.B.

Als we het geheel van het boek proberen te overzien dan lijkt het of de eenheid van de E.B. vooral ligt in haar diversiteit die gestalte krijgt in het gezamenlijk beleefd geloof waarbij kerkstructuren eerder in de weg staan dan behulpzaam zijn. Met instemming wordt verwezen naar een uitspraak van ds. Arie van der Veer op de E.O. familiedag in 1996 waar hij het kenmerk van de E.O. omschreef als de 'oecumene van het hart' die de verbinding maakt. "Zondags gaan de wegen uiteen, maar doordeweeks staan we in geloofsbeleving dichter bij elkaar dan we denken" (p. 46). In deze samenvatting herkennen we dat de E.B. een beweging is die haar beperking heeft maar ruimte geeft voor de diversiteit wat echter niet tot uitdrukking komt in het geloof samen beleven met de vele christenmigranten in Nederland. Het boek heeft het vooral over een beweging die voornamelijk uit 'blanke' personen bestaat ondanks de verschillende verbindingen met de pinksterkerken.

Teun van der Leer komt in het laatste hoofdstuk dan tot de conclusie dat de mensen verbonden aan de E.B. veel geloofsaspecten met elkaar gezamenlijk hebben maar dat geen gemeenschappelijke theologische onderbouwing hen verenigt (p. 265). Hij schrijft dat er behoefte is aan een evangelische ecclesiologie. Maar in een voetnoot citeert hij McGrath (1997) "dat het evangelische gedachtegoed door kerken heen trekt en daarom geen aparte ecclesiologie kent" (p. 269). Van der Leer noemt dan dat het noodzakelijk is om gezamenlijk goed na te denken over het kerk-zijn, geestelijk leiderschap, de verbondenheid met andere kerken en de betekenis van de sacramenten van doop en avondmaal. Deze oproep voor een evangelische theologie in Nederland lijkt mij tegenovergesteld aan de vele verhalen die in het boek naar voren komen. In die verhalen lezen we dat het gaat om een beweging waarbij de mensen elkaar vinden rondom de roeping van Jezus. Alles wat meer is, waaiert uit in diversiteit met een eigen theologie zoals over evangelisatie en verspreiding van de Bijbel, hulp aan slachtoffers van verschillende soorten van verslaving, Israël en de Arabische wereld, de specifieke bijbelscholen en bijbelstudies en zo verder. Daarnaast zijn deelnemers van de E.B. vaak zelf verbonden aan verschillende kerkgenootschappen zoals baptistenkerken en pinksterkerken die hun internationaal theologisch draagvlak hebben. In het boek komen we verder verschillende vormen van biblicisme tegen die het ook moeilijk maken om bij het direct toepassen van bijbelse teksten in het dagelijkse leven te spreken over een theologisch overwogen hermeneutische analyse van die bepaalde bijbeltekst.

De kracht van de EB is dat het een beweging is en daarmee ook openheid geeft aan theologische diversiteit. Dat betekent dat het ruimte voor de ander geeft omdat ze ook haar beperking heeft en weet dat ze de andere nodig heeft voor het grotere verhaal.

Pieter Boersema
(ETF Leuven)

Musch, Karel (2017), *De verborgen spiritualiteit van de Vrijmetselarij*, Soesterberg: Uitgeverij Aspect, pp. 205, ISBN 9789463382762, €18.95.

In 2017 was het 300 jaar geleden dat de vrijmetselarij, een besloten genootschap dat naar eigen zeggen streeft naar zelfontplooiing en zelfverwerkelijking, in Londen werd opgericht. Vrijmetselaars zijn georganiseerd in loges, plaatselijke gemeenschappen van leden. Hoewel in Nederland de vrijmetselarij enige decennia later is ontstaan, werd ook hier te lande aan die gebeurtenis, met lezingen en presentaties, ruime aandacht besteed. Er is veel gespeculeerd over een vroeger ontstaan van de vrijmetselarij en over de afstamming van de gilden van middeleeuwse steenhouwers, zo meldt de auteur, maar hij laat dat verder liggen. Hij zegt kort iets over de geschiedenis, inrichting en 'rituelen' van deze uit mannen bestaande besloten broederschap. Dat er ook alleen vrouwelijke en ook gemengde loges zijn, wordt wel gemeld maar verder niet besproken. Vrijmetselarij is geen geloof, zo meent Musch, maar een levensbeschouwing: het gaat dan om een specifieke maçonnieke spiritualiteit. Om daarover meer duidelijkheid te verschaffen, is dit werk geschreven. De wijze waarop dat gebeurt, wordt niet gekenmerkt door strak betoog. Het verhaal meandert nogal doordat de auteur graag, maar lang niet altijd noodzakelijk, vertoeft bij grote denkers en dichters.

In de literatuur van de vrijmetselarij zelf is nauwelijks aandacht voor spiritualiteit. Toch is die er volgens Musch wel degelijk en die uit zich in zelfkennis die ook betrokken is op de ander, in het verlangen tot transformatie van jezelf, en in het je daarvoor inzetten. Deze drie aspecten worden achtereenvolgens uitgewerkt, onder meer aan de hand van de symboliek van het bouwen en de daarbij door de timmerlieden gebruikte werktuigen en de lichtsymboliek.

Het hoogste gebod van de vrijmetselaar is het 'ken u zelve'. Het kennen van jezelf is nodig om vanuit dat begrip ook de ander/Ander te leren begrijpen en aanvaarden. Dat laatste vindt vooral plaats in de broederschap. Je leert aan jezelf te werken, in maçonniek jargon: het werken aan de ruwe steen; die dien je zo te bewerken dat hij past in de tempel der mensheid (bijdraagt aan een betere wereld). In de werktuigen van de vrijmetselaars wordt dat onder meer uitgedrukt met de troffel: die verbindt de stenen met elkaar en vormt zo een harmonisch geheel. De inspanning om zich te transformeren komt (ook) tot uiting in de lichtsymboliek, de vrijmetselaar moet bijdragen aan de verspreiding van het